

70 РОКІВ ЧИСТОГО СУМЛІННЯ

(Інтерв'ю Мар'яни Савки з Любомиром Сеником)

– *Любомире Тадейовичу, що для Вас ці 70?*

– 70 – це лише рубіж, який дає можливість замислитися. Звичайно, якщо критично говорити, набагато більше варто було зробити, але я сам себе питаю: чи була можливість? Були жахливі умови, кризова ситуація, в якій, зрештою, перебувала вся наша культура, література і наука. Я займався наукою, але не міг бути абсолютно абстрагованим від тієї ситуації. Я не кажу, що в мене була внутрішня цензура, її не було, але я не міг ставити питань, які повинен був поставити, скажімо, в літературній критиці чи навіть у наукових роботах.

Свого часу я почав писати про український роман 20-х років у так звану хрущовську відлигу, але тоді не могло пройти прізвище Хвильового, Підмогильного та багатьох представників “розстріляного відродження”, тому що ця творчість була під забороною. Це стало можливим лише пізніше, коли почалися часи так званої перебудови, і то з великими реверансами й обмеженнями. Наприклад, М. Жулинський (я розумію, така була ситуація) підкреслював, коли говорив про Хвильового, його чесність – чесність “ленінця” перед народом. Та ніякий він не “ленінець”. А чесність перед ким? Перед тою злою силою, проти якої він виступав? Це щодо того, що тоталітарна система дозволяла друкуватися й допускала у творчості тільки те, що утверджувало ту систему. Все, що було проти, винищувалося. І тому я знайшов термін, який увів у науковий обіг, – “література трагічної свідомості”.

– *Як би Ви назвали той період, коли всі, хто перебував в опозиції, були винищені?*

– 30-ті, 40-ві, 50-ті роки – то пустеля, Сахара. Окремі твори виходили, скажімо, “Похорон друга” Тичини, деякі речі Рильського. Але той період – це Сахара. Ну, вийшли “Вершники” Яновського, але я маю своє бачення цього твору, бо він написаний

із позиції офіційної історіографії (Донцов каже: в світлі чужої доктрини). Чимало інших творів було написано в світлі чужої доктрини – того ж Головка, класичний “Бур’ян”. Як тепер учителю української літератури пояснити “Бур’ян”? Всі герої цього твору за радянську владу готові голову покласти. Може, й були такі фанати, все буває. Але письменник повинен бути більш далекоглядним, бо ті ж віддані радянській владі загинули від штучного голоду в 1932-33 роках. Більше того, я висунув тезу про колабораціонізм в українській літературі ХХ ст.

– *Передбачаючи дискусію й резонанс?*

– Так, тема надзвичайно гостра. Перед тим я ставив питання: коли виникнула радянська література та коли вона закінчиться? Давайте подумаємо так: що сталося в Україні на початку 20-х років? Відбулася українська національна революція, результатом якої було утворення Української Народної Республіки, української держави, яка була визнана Міжнародним Співтовариством, мала гроші, мала свою армію, мала дипломатичні представництва. Що відбувається? Шалена пропаганда большевиків – з одного боку, шалена критика політики держави, баламучення частини українців, а інша частина стає на співпрацю не з власною державою, а з ворогом, який із півночі йде на Україну й анексує її. Що стається після 21-го року на Україні? Утворюють так звану Українську Радянську Соціалістичну Республіку. Це колонія, бо ліквідована законна держава, анексована червоною Москвою. Залишається частина інтелігенції, не всі змогли емігрувати. Національне питання не вирішено. Що залишається патріотично налаштованим українцям? Я не бачу для них жодної альтернативи. Іти у відкриту опозицію? – ми знаємо, чим усе це закінчилося. Є прихована опозиція, скажімо, неокласики. Так само до певної міри. І є одверта опозиція Хвильового – “геть від Москви”. Не лише в культурному, духовному, але й у політичному плані.

– *А політика й література взаємозв’язані...*

– Без сумніву. Я знайшов 12 чи 14 романів, які були в одвертій або прихованій опозиції до режиму. І це дало мені право ввести ще один термін – “роман опору”. Тобто люди не могли згодитися з тим насиллям, яке насаджувалося соціалістичним реалізмом, хоч ніхто до кінця не знав, що воно таке. І ще важливіше: свідомі люди

бачили, до чого все це веде – русифікації, знищення національної ідентичності. Та група людей, яка ввійшла в історію під назвою “розстріляне відродження”, загинула, але вони мали політичну позицію і встигли підняти на надзвичайно високий естетичний рівень художню літературу. А хто залишився? Ті, які пристосовувалися до умов. То як це пристосовування назвати, коли ліквідована держава і коли вони приймають гру ворога? Це інакше не назвеш, як колабораціонізм. Співпраця з ворогом. А радянська влада в Україні – це ворог.

– Скажіть, будь ласка, коли визріла Ваша опозиційність?

– Я вам скажу – з самого дитинства, і це було мені прищеплено батьком, матір’ю, тим середовищем, яке мене виховувало. Я йшов слідами батька – в опозиції до офіційної влади.

– Проявом цієї опозиції було написання підпільного роману?

– Він нині друкується як переможець міжнародного конкурсу, а понад 20 років він пролежав у цій шухляді.

– Ви усвідомлювали весь ризик ситуації?

– Абсолютно. Навіть дружина нічого не знала. Але я був навчений гірким досвідом: тільки скажу – все, не допишу й буду мати великі неприємності. Так от, я веду думку до концепції літератури. Я виразно бачу опозицію. Чи вона постійно існувала? Ні, на жаль. Чи скажеш після перших збірок Тичини, що він в опозиції? – ні. “Похорон друга” – знаменитий твір, це правильно. Так само в Бажана є знамениті його “Сліпці”. Значить, там, усередині творця, те справжнє нуртує і десь спалахує, але загальне явище – колабораціонізм. А Микитенко? А критики Коваленко, Щупак та інші? Та це колабораціоністи. Ніби вони за українську літературу? За яку? Підневільну літературу. Донцов називає їх “роздвоєними душами”. Теза, яку я абсолютно поділяю: “роздвоєні душі” літератури не створять, треба мати власну візію. Але далі ведемо. І вже в тому періоді, крім трагічної свідомості, започатковується (я так умовно називаю) “література свідомості зони”. Вже перша зона прозвучала у Хвильового – повість “Санаторійна зона”, у “Вальдшнепах” теж зона – відпочинкова, але то зовсім не так. Поняття зони. Чи я хочу, чи ні, вона донині триває. Ось, скажімо, культура постмодернізму. Я не знаю до кінця, що таке постмодер-

нізм. Визначення, які дають літературознавчі енциклопедії, мене не завжди переконують. Іде живий процес, але в ньому величезний струмінь літератури зі “свідомістю зони”, незалежно від волі автора. Я вам це проілюструю. Для прикладу, романи Андруховича. Є заперечення зони, але це заперечення йде від тої свідомості, що от – ми були там. І “Московіада”, і та ж “Перверзія”.

– У принципі, бажання заперечити зрозуміле – треба позбутися цього рудименту.

– Позбутися, так, але воно висить, бо ми люди ХХ століття, ми пережили апокаліпсис. Постапокаліптична література. А що таке Чорнобиль, а штучний голод, постійні розстріли? – це жах. Романи Барки, Багряного, Гжицького – це все твори зі свідомістю людини страшного ХХ століття. Одні потрапили в еміграцію (як Леонід Плющ, як Валентин Мороз), інші мусили загинути. Стус, який ішов проти течії, який заперечував зону, мусив загинути, так само Чубай, Симоненко. Ліна Костенко мусила замовкнути, втратити читача. В тому, що ми втрачаємо свого читача, так само діє принцип відчуження. Це зона, де абсолютний контроль і терор над писаним словом, абсолютний контроль за мисленням, за душею. До того ж, фізичний контроль і насильство. Тюрма для книжки, для думки, для живого слова. І це треба усвідомити. Ми сьогодні ще не можемо з цього так легко вийти. Бо ми в смузі свідомості тієї зони.

– Ми не боїмося говорити про ці речі, а література однаково не видається. Ми перейшли у зону повної байдужості.

– Ви порушили надзвичайно цікаву тему. Я не хочу жити у вакуумі. Кожен із нас над чимось працює, але я відчуваю відчуження. Я маю справи до світу, але світ не має до мене жодних справ – чи я є, чи мене нема. Я можу бути невідомий, суть не в тому. Література не реагує на моментальні зміни у світі. У кінцевому результаті вона готує, прогнозує ці зміни. Але нині ми переживаємо, з одного боку, усвідомлення того апокаліпсису, а з другого – прагнення вирватися з нього. І у всіх молодих авторів я відчуваю це прагнення. Література – це ніби й масовий процес, але це й суто індивідуальна справа. Це моя справа і тільки. Процес творення, виникнення задуму, обдумування цього задуму, сісти в тихому місці й почати писати. Я підкреслюю – в тихому, без міського гамору. Це все процес, але ще є суспільство, а воно байдуже. Та треба було в першу чергу повністю видати письменників “розстріляного

відродження”. Нема наукового, з коментарями повного видання Хвильового. Нема видання Винниченка.

– Нема інституції, яка би цим займалася.

– Суспільство наше ще не є інституційоване. Політичні організації існують ніби самі по собі й активізуються лише під час виборчих кампаній. Але безглуздя, коли на одне місце, на один мандат понад тридцять претендентів. Це свідчить про те, що кожен сам по собі. Той пішов, то чому я не можу? Діє принцип не політичної платформи, а принцип прізвища. Це не політика, це щось інше. Але повернімося до літератури. Той період, у якому ми зараз живемо, та “свідомість зони” буде ще довго висіти над нами. Це не є моїм суб’єктивним баченням, це реальність. Марко Павлишин говорить про постколоніальну літературу.

Ми були колонією, а що нині наша держава собою являє, коли чужий капітал в Україні становить 94 чи 96%? То що це таке в перекладі на мову економіки? Термін “постколоніалізм” не підходить до нашої ситуації. Ми маємо державу, маємо герб, прапор, але зміст держави не є національним. Чи шкільництво, чи виховання – а патріотичного виховання у школах практично нема. А чому нема, ми що, виховуємо лише споживачів благ суспільства і все? Друге – із книгодрукуванням кепська справа, конфесійна ситуація прикра. На мій погляд, спочатку треба християнізувати Україну: на Сході маса людей, які досі не хрещені. Як може культура обійтися без Церкви, без її майже 2000-літньої традиції – традиції цивілізації в руслі християнства?

– Але чи може церква займатися політикою, державними справами?

– Церква не може перебрати на себе державні функції, але вона має колосальний вплив на формування свідомості. Живи в Бозі, живи за християнськими законами – твори добро. Я би хотів, щоб Церква займала зараз таку позицію, як за часів Андрея Шептицького. Поки що цього немає, на жаль.

– Але, як наголошував Кардинал Любомир Гузар, Церква – це такі ж люди, як ми. Все залежить від кожної особистості зокрема.

– Усе взаємозв’язане у світі. Є такий парламент, бо є такий народ. Усе те, що відбувається в суспільстві, має конкретні причини. Те зло, яке ми маємо в суспільстві, можемо усунути, усунувши причини.

Моя теза: причетність до добра, але якщо ти не протестуєш і не усуваєш зла – ти причетний до зла. Якщо на твоїх очах убивають людину, а ти, не задумуючись, не кидаєшся на захист цієї людини, то ти причетний до того вбивства. Ти повинен мати мужність взяти на себе моральну відповідальність за те, що діється в суспільстві. Це є вище розуміння християнської постави. Християнин має бути активним – ти маєш захищати свої позиції.

– Але люди схильні впадати в стан екзальтації, ще свіжі в пам'яті події, пов'язані зі смертю Ігоря Білозора.

– Це трагедія, але ця трагедія є закономірною. Дивіться, у Львові вбили вже двох композиторів, мистецтвознавця, ще раніше доцента університету. Чи не можемо задуматися над тим, що в нашій державі триває імперська традиція? Ми знаємо вбивць і те середовище, в якому вони формувалися, – антиукраїнське середовище, антинаціональне. Якби держава і правоохоронні органи себе шанували і встановили законність, то це би вже давно припинилося.

– То як міняти ситуацію?

– Починати з себе, зі школи, з дитячого садка, з сім'ї. Не давати хабар, а чиновнику не брати. Мусить відбутися моральне оновлення суспільства, інакше ми будемо в тій ямі товктися ще дуже довго. Мусить наступити у свідомості злам: тільки від мене залежать зміни. Таке моє бачення нашого прогресу, а він буде. І ще одне: ми маємо на що опертися. Ми маємо тисячолітні цінності: культурні, християнські. Якщо ми від них відмежуємося, – нам кінець.

– І нарешті: що для Вас художня творчість?

– Моя художня творчість – це стан душі. Як почалася моя художня творчість? Я був поставлений в екстремальні умови: як далі жити? Переді мною відкрилися двері: я знайшов, як себе ідентифікувати як особистість, як людину, що має в руках перо. Але сумніви, зрозуміло, супроводжували цей процес, я вів із собою діалог – що так, а що не так. І зрозумів, що це мій другий стан – стан душі. Стан душі, для якої, очевидно, замало того, що вона має. Хочє більше, хочє ще чогось понад свої можливості. А потім бачиш – виходить, то чому я маю відмовлятися від цього? Власне, це і є для мене життя.